

Isidor Kršnjavi i Robert W. Seton-Watson o politici u Hrvatskoj u doba banovanja Pavla Raucha

Zlatko MATIJEVIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

UDK 94(497.5)“1908/1910”

Izvorni znanstveni rad

Stil vladanja bana Pavla Raucha doživio je brojne oštre kritike ne samo oporbene političke javnosti u banskoj Hrvatskoj nego i uglednoga britanskog publicista i novinara Roberta W. Seton-Watsona. Prema njegovu mišljenju Rauchovo je banovanje bilo neustavno i u funkciji potpunoga podvrgavanja banske Hrvatske mađarskim interesima. Na Seton-Watsonovo pisanje reagirao je frankovački pravaš Isidor Kršnjavi, koji je argumentirano opovrgao Britančeve negativne tvrdnje o političkim odnosima u tadašnjoj Hrvatskoj.

Nakon što je 1867. sklopljena Austro-ugarska nagodba dotadašnja je jedinstvena Habsburška Monarhija podijeljena na svoj austrijski i ugarski dio.¹ Prema novonastalom državno-pravnom ustroju Dalmacija i hrvatski dio Istre, zajedno sa slovenskim zemljama, ušle su u austrijski dio Monarhije, a banska Hrvatska, zajedno s Vojvodinom u ugarski. Hrvatsko-ugarskom nagodbom sklopljenom 1868. provedena je subdualistička korekcija dualističkoga uređenja države. Sa svojih 70 članaka Nagodba je bila temeljni zakon hrvatsko-ugarskih odnosa sve do 1918. godine. Njome su dogovoreni: zajedničko zastupstvo, zajednički poslovi i zajednička vlada za sve poslove osim unutarnjih te pravosuđa, bogoštovlja i nastave, koji su pripadali djelokrugu autonomije Zemaljske vlade za Hrvatsku i Slavoniju (banska Hrvatska). Nagodbom je banska Hrvatska bila podređena Ugarskoj u dva važna pitanja: 1) bana je imenovao kralj na prijedlog ugarskoga ministra predsjednika i 2) ministar za Hrvatsku i Slavoniju nije bio odgovoran hrvatskom Saboru nego zajedničkom parlamentu u Budimpešti. Iako je bilo uređeno da je u banskoj Hrvatskoj službeni jezik hrvatski, a da se u zajedničkim poslovima ravnopravno koriste i hrvatski i mađarski, u praksi je dolazilo do čestoga kršenja te odredbe na štetu hrvatske ravnopravnosti. U financijskom dijelu Nagodbe Hrvatska je bila potpuno ovisna o Ugarskoj, jer je njezin pro-

¹ Vidi: A. J. P. TAYLOR, *Habsburška Monarhija 1809-1918*, Zagreb, 1990., 161-173.

račun potvrđivao ugarski ministar financija. Bolno pitanje pripadnosti grada Rijeke riješeno je »riječkom krpicom« u korist Ugarske, što hrvatski Sabor nije nikada prihvatio.² Unatoč brojnim ograničenjima koja su proizlazila iz Nagodbe, ona je, ipak, omogućavala da se putem autonomnog zakonodavstva moderniziraju tada već dobrim dijelom zastarjele hrvatske institucije vlasti.³

Nakon kratkotrajnog banovanja dr. Aleksandra pl. Rákodczáya (1907./08.), početkom siječnja 1908. na bansku je stolicu došao Pavao barun Rauch,⁴ sin Levina baruna Raucha za čijeg je banovanja sklopljena Hrvatsko-ugarska nagodba.⁵ Dolazak mladeg Raucha na mjesto prve političke ličnosti u banskoj Hrvatskoj bilo je u neposrednoj vezi s odlukom austro-ugarskoga ministarskog vijeća od 1. prosinca 1907. da, kada to prilike dopuste, pripoji (anektira) Bosnu i Hercegovinu Monarhiji.⁶ Kako bi se to provelo sa što manje unutarnjih političkih napetosti, u banskoj je Hrvatskoj trebalo uspostaviti takvu vlast koja će podržati aneksionističke planove.⁷ Još prije formalnoga stupanja P. Raucha na banski prijesto njegov je prethodnik sredinom prosinca 1907. raspustio hrvatski Sabor⁸ u kojem je Hrvatsko-srpska koalicija imala većinu.⁹

Svečanost dolaska baruna Raucha u Zagreb, 16. siječnja 1908., pomučena je burnim negodovanjem njegovih političkih protivnika koji su ga dočekali na izlasku iz kolodvorske zgrade. Taj za bana neugodan događaj dao je ton čitavoj njegovoj vladavini (1908.-1910.).¹⁰

Izbori za novi saziv hrvatskoga Sabora održani su 27. i 28. veljače 1908. godine. Hrvatsko-srpska koalicija osvojila je 56 zastupničkih mandata i vrlo stabilnu saborsku većinu. Starčevićeva stranka prava, kojoj je na čelu stajao dr. Josip Frank, dobila

² Vidi: Vasilije KRESTIĆ, *Hrvatsko-ugarska nagodba*, Beograd, 1969.; Josip ŠARINIĆ, *Nagodbena Hrvatska. Postanak i osnove ustavne organizacije*, Zagreb, 1972.; Dalibor ČEPULO, »Odgovornost i položaj bana i članova Hrvatske zemaljske vlade 1868-1918. i ministarska odgovornost u Europi«, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Zagreb, 49/1999., br. 2, 229-274.

³ Vidi: D. ČEPULO, »Hrvatsko-ugarska nagodba i reforme institucija vlasti u Hrvatskom saboru 1868.-1871.«, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Rijeka, 2001., Suppl. br. 1, 117-148.

⁴ Uravnoteženu ocjenu banovanja P. Raucha vidi kod: Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, »Ban Pavle Rauch i Hrvatska u njegovo vrijeme«, u: ISTA, *Skrivene biografije nekih Nijemaca i Austrijanaca u Hrvatskoj 19. i 20. stoljeća*, Osijek, 2001., 79-175.

⁵ Josip HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, Prvi dio, Zagreb, 1989., 287.

⁶ Odlukom Berlinskog kongresa (1878.) Austro-Ugarske Monarhija je dobila pravo zaposjednuća Bosne i Hercegovine, koja se i nadalje nalazila pod formalnim suverenitetom turskoga sultana. (Ferdo ČULINOVIĆ, *Državnopravna historija jugoslavenskih zemalja XIX. i XX. vijeka /Hrvatska, Slavonija i Dalmacija, Istru, Srpska Vojvodina, Slovenija, Bosna i Hercegovina te Država SHS/*, Zagreb, 1953., 308.); Zoran GRIJAK, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, Zagreb, 2001., 421-454 (potpoglavlje: »Vanjskopolički aspekti aneksije Bosne i Hercegovine i položaj Austro-Ugarske Monarhije nakon aneksije»).

⁷ Opširnije vidi: Mirjana GROSS, »Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine«, u: *Istorija XX veka*, ZR, III, Beograd, 1962., 153-275.

⁸ Okolnosti pod kojima je ban Rákodczáy raspustio Sabor vidi: Ivo PERIĆ, *Hrvatski državni sabor 1848.-2000.*, Drugi svezak: 1868.-1918., Zagreb, 2000., 362-363.

⁹ O političkoj dominaciji Hrvatsko-srpske koalicije u hrvatskom Saboru opširnije vidi: M. GROSS, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907*, Beograd, 1960.

¹⁰ J. HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, 288.

je 24 mjesta u Saboru.¹¹ Ostale su stranačke liste prošle vrlo skromno.¹² Najveće iznenađenje izbora bio je potpuni neuspjeh Ustavne stranke, iza koje je svojim bankskim autoritetom stajao barun Rauch. Dobivši samo 2.021 glas stranka nije osvojila niti jedan zastupnički mandat.¹³

Sabor se u novom sastavu sastao 12. ožujka 1908. godine. Na njegovoj drugoj sjednici, održanoj 14. ožujka 1908., pročitan je kraljev reskript kojim je rad Sabora odgođen do daljnje odluke vladara.¹⁴ Hrvatski je parlament nastavio s radom tek sredinom ožujka 1910., nakon Rauchova odstupa s banske časti.

Rauchov stil vladanja doživio je brojne oštre kritike ne samo oporbene političke javnosti u Hrvatskoj nego i uglednoga britanskog publicista i novinara škotskoga podrijetla, Roberta W. Seton-Watsona (1879.-1951.). Sloveći kao dobar poznavatelj političkih i narodnosnih prilika u Austro-Ugarskoj Monarhiji,¹⁵ Seton-Watson se našao ponukanim da se kritički osvrne na političke prilike u banskoj Hrvatskoj za Rauchova vladanja. U omanjoj knjižici od svega 32 stranice, služeći se svojim nadaleko poznatim pseudonimom Scotus Viator, autor je ustvrdio da on kao stranac može otvoreno, iako ne i »apsolutno objektivno«, govoriti o problemima hrvatsko-mađarskih odnosa, jer objema stranama može bez uvijanja reći što misli o njihovim političkim postupcima.¹⁶ Prema njegovu mišljenju, rješavanje hrvatskoga pitanja iskristaliziralo se kao sudbinsko pitanje cijele Monarhije.¹⁷ Naime, rješanjem toga pitanja otklonila bi se i dva goruća problema austro-ugarske politike: 1) unutarnje pitanje Monarhije, tj. uklanjanje dualističkoga sustava i njegovo nadomještanje primjerenim federalističkim ustrojem i 2) vanjsko pitanje Monarhije, tj. ujedinjenje »hrvatsko-srpskog plemena (Rasse)« pod žezlom vladarske kuće Habsburg.¹⁸ Britanski je zrenik bez imalo ustezanja ustvrdio da »Hrvati predstavljaju središte balkanske politike« te da u onodobnoj Europi »imaju strateško i političko značenje«.¹⁹ Dakle, zahvaljujući svome geopolitičkom položaju »Hrvati su jezičac na vagi između Ugarske i Austrije, odnosno element čije će prijateljstvo biti odlučujuće u nadolazećoj borbi dviju polovina dualističke države«.²⁰

Iako je Hrvatima pridavao tako veliku važnost u kontekstu očuvanja države Habsburga, Seton-Watson ih nije mogao sagledati kao samostalan narodni entitet nego ih je u kontekstu »vanjskoga sudbinskog pitanja« Monarhije vidio nužno amalga-

¹¹ Tijekom 1908. došlo je do cijepanja Starčevićeve stranke prava na Stranku prava (frankovci) i Starčevićevu stranku prava (milinovci). Frankovcima je pripalo 15 zastupničkih mandata, a milinovcima 9. (I. PERIĆ, *Hrvatski državni sabor*, 364.)

¹² Isto, 364-365.

¹³ Isto, 365.

¹⁴ Isto.

¹⁵ R. W. Seton-Watson objavio je 1908., pod pseudonimom Scotus Viator, dvije brošure: *Die Zukunft Österreich-Ungarns und die Haltung der Grossmächte* (Leipzig-Wien) i *Racial Problems in Hungary* (London).

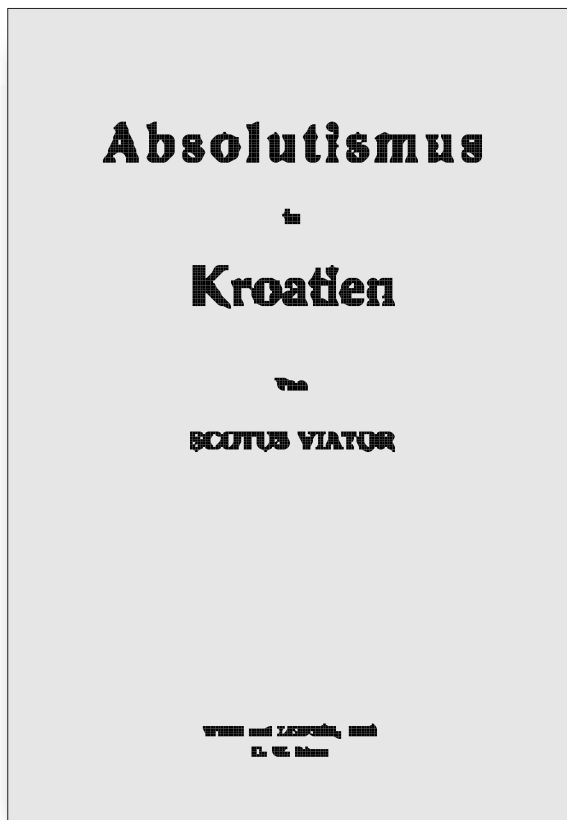
¹⁶ Scotus VIATOR, *Absolutismus in Kroatien*, Wien-Leipzig, 1909., 3.

¹⁷ Isto, 4.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto. (Svi su citati u izvorniku napisani njemačkim jezikom.)

²⁰ Isto, 4 -5.

mirane sa Srbima: »Jedinstvo hrvatsko-srpskog plemena [...] može se postići samo na dva načina: ili uz pomoć Austrije u okviru Monarhije ili usprkos protivljenja Austrije izvan okvira Monarhije.«²¹ Znajući da je svojom tvrdnjom ušao u opasne vode međunarodne politike, Seton-Watson je odmah ustvrdio da on isključuje mogućnost »ujedinjenja hrvatsko-srpskog plemena« izvan granica Monarhije: »Otrgnuće južnih Slavena ispod habsburškoga žezla bilo bi zamislivo samo onda ako bi došlo do uništavajućega poraza austrijske vojne sile, nakon kojeg bi uslijedio rasap Monarhije. Drugim riječima kazano: to bi se moglo dogoditi tek nakon jednoga općeg europskog rata u kojem niti jedna velika sila ne bi mogla ostati neutralna.«²² Od nestanka Monarhije s političkoga zemljovida Europe i eventualnoga nastanka neke »samostalne južnoslavenske države« imala bi, prema Seton-Watsonovu mišljenju, korist prvenstveno carska Rusija. Za Hrvate bi takav razvoj događaja imao katastrofalne posljedice jer bi oni, kako to ističe autor, kao politički i zemljopisno najzapadniji od svih Slavena »propali u močvari slavenske ortodoksije.«²³

²¹ Isto, 5-6.

²² Isto, 6.

²³ Isto.

Isidor
KršnjaviRobert W.
Seton-Watson

Osvrćući se na međunarodnu krizu koju je izazvala aneksija Bosne i Hercegovine, Seton-Watson je ustvrdio da je ta nekadašnja otomanska pokrajina došla u »neopozivi posjed kuće Habsburg« te da je »težište južnoslavenskoga pitanja prešlo s Beograda na Zagreb, odnosno od Srba na Hrvate«. ²⁴

Ocrtavši tako u širokim potezima geopolitičku situaciju u Srednjoj Europi, Seton-Watson je u 8 točaka nastojao prikazati političku situaciju u banskoj Hrvatskoj. U prvih 7 točaka Rauchovo je banovanje okarakterizirano kao neustavno i u funkciji potpunoga podvrgavanja banske Hrvatske mađarskim interesima: 1) vladavina bana Raucha bila je po svom obliku apsolutistička; 2) sloboda tiska kršena je često i neprikriveno; 3) osobne slobode pojedinaca nisu bile poštovane; 4) ban je bio odgovoran za povredu autonomije zagrebačkoga Sveučilišta; 5) pokušaji mađarizacije dijelova Hrvatske; 6) zanemarivanje hrvatskih financijskih interesa u korist Mađarske i 7) pravosuđe je korišteno kao oruđe za ostvarivanje političkih ciljeva. ²⁵

U 8. točki Seton-Watson se najoštrije okomio na veleizdajnički proces u Zagrebu, koji je vođen protiv skupine hrvatskih državljana srpske narodnosti. ²⁶ Prema nje-

²⁴ Isto, 7.

²⁵ Isto, 8-13.

govu mišljenju u tom su sudskom postupku na najjasniji način došle na vidjelo ne samo metode apsolutističke vladavine u banskoj Hrvatskoj, nego i pokušaj da se pred javnošću opravda aneksija Bosne i Hercegovine.²⁷

Jedina politička stranka u banskoj Hrvatskoj koja je podržala dovođenje skupine Srba na optuženičku klupu bila je Stranka prava i njezin predsjednik dr. J. Frank.²⁸ Optužbu režimskoga i frankovačkoga tiska da su pravi veleizdajnici u Hrvatskoj za pravo vođe Hrvatsko-srpske koalicije, a ne Srbi izvedeni pred sud, Seton-Watson je okarakterizirao kao odviše naivnu.²⁹ Za njega je istinski veleizdajnik bio sam ban Rauch koji je suspendirao Ustav i kršio zemaljske zakone u interesu mađarskih vladajućih krugova.³⁰

Uspoređujući Hrvatsko-srpsku koaliciju i Stranku prava (frankovce), Seton-Watson je ustvrdio da je tu riječ o dvije stranke koje se razlikuju kao noć i dan: »Stranka prava propovijeda mržnju, a Hrvatsko-srpska koalicija bratimljenje; pravaši naprežu sve svoje snage da bi razdvojili dva plemena (Srbe i Hrvate), a koalicionaši ih žele izmiriti i ujediniti.«³¹ Drugim riječima, zaključuje Seton-Watson, »stranka koja podržava bana kao što je barun Rauch, ne bori se samo protiv ustava nego i protiv novog naraštaja, protiv budućnosti zemlje i protiv svih onih (pojedinaца i skupina) čiji su ideali bratstvo i napredak, a ne plemenska borba (Rassenkampf) i natražnjaštvo.«³²

Završavajući svoju ostru kritiku političkoga stanja u Hrvatskoj, za koje je, prema njegovu mišljenju, najodgovornija bila »politička klika« u Budimpešti,³³ Seton-Watson je bez imalo ustručavanja podijelio savjet austrijskoj vladajućoj eliti: »Ako Beč konačno postane svjestan svoje imperijalne misije on će odbaciti staro geslo 'Divide et impera' te će poduprijeti ujedinjenje hrvatsko-srpskoga plemena. Samo uz pomoć Hrvatske i narodâ Ugarske može Beču uspjati očistiti Augijeve štale u Budimpešti i učvrstiti austrijski utjecaj na sjevernom Balkanu pomoću simpatije i interesa. Pro-

²⁶ Svojevrsni sažetak optužnice na veleizdajničkom procesu Seton-Watson je dao kao prilog svojoj brošuri na str. 31-32. Suprotstavljena mišljenja o veleizdajničkom procesu vidi: J. HORVAT, *Politička povijest Hrvatske*, 293-296; M. GROSS, »Hrvatska uoči aneksije Bosne i Hercegovine«, 192-208 i 223-240; Jaroslav ŠIDAK, M. GROSS, Igor KARAMAN i Dragovan ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914.*, 245-248; Jere JAREB, *Pol stoljeća hrvatske politike. Povodom Mačekove autobiografije*, Buenos Aires, 1960 - Zagreb, 1995., VIII; Dragutin PAVLIČEVIĆ, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, 2000., 302; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, »Ban Pavle Rauch i Hrvatska u njegovo vrijeme«, 97-105. Također vidi Seton-Watsonovo mišljenje o veleizdajničkom procesu nakon njegova okončanja: *Die südslawische Frage im Habsburger Reiche*, Berlin, 1913., 201-241 (poglavlje: »Die Annexion Bosniens und der agrarer Hochverratsprozess«).

²⁷ S. VIATOR, *Absolutismus in Kroatien*, 13-14.

²⁸ O J. Franku vidi: Dubravko JELČIĆ; »Varijacija o Josipu Franku«, u: ISTI, *Politika i sudbine*, Zagreb, 1995., 64-66; Jure KRIŠTO, »Dvije hrvatske politike: Frano Supilo i Josip Frank prema 'novom kursu'«, u: [Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, odg. ur.], *Spomenica Ljube Bobana 1933.-1994.*, Zagreb, 1996., 237-244; Stjepan MATKOVIĆ, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, Zagreb, 2001., 11 i d.

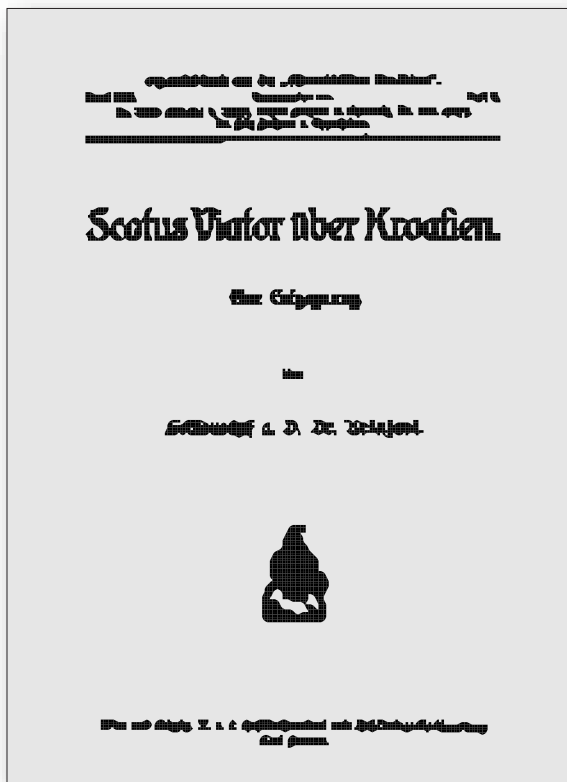
²⁹ S. VIATOR, *Absolutismus in Kroatien*, 24.

³⁰ *Isto*, 25.

³¹ *Isto*, 24.

³² *Isto*.

³³ *Isto*, 3.

blem južnoslavenskog jedinstva je odlučujuće pitanje cijele balkanske politike i o njegovu rješenju ovisi budućnost monarhije Habsburga.³⁴

Seton-Watson nije trebao dugo čekati odgovor na svoju kritiku političkih prilika u banskoj Hrvatskoj. Hrvatski doktor Faust u liku dr. Isidora (Ise) Kršnjavog (1845.-1927.) spremno se latio pera u namjeri da ukaže na slaba mjesta Britančeve kritike. Dvojica polemičara nisu bili jedan drugome nepoznati.³⁵ Dapače, Kršnjavi je uputio Seton-Watsonu privatno pismo u kojem mu se zahvalio na brošuri te ga obavijestio da će napisati recenziju.³⁶

Dr. Kršnjavi nije dvojio da je Seton-Watsonova brošura bila dobro primljena samo od Hrvatsko-srpske koalicije, jer je ona, navodno, otkupila cijelu nakladu da bi je mogla »razdijeliti po svijetu«.³⁷

³⁴ Isto, 27.

³⁵ Prema dnevničkoj zabilježci Seton-Watsona do njihova je susreta došlo u Zagrebu u svibnju 1908. godine. (R. W. Seton-Watson i Jugoslaveni. Korespondencija 1906-1941, I/1906-1918, Zagreb - London, 1976., 14.)

³⁶ Isto, 48.

³⁷ [Isidor] KRŠNJAVI, *Scotus Viator über Kroatien.*, (Separatabdruck aus der »Österreichischen Rundschau«, Band XXI., Heft 3.), Wien u. Leipzig, [1909], 1. Seton-Watson je ovu tvrdnju otklonio kao posve neutemeljenu. (S. VIATOR, »Politik und Zukunftsträume«, *Agrarier Tagblatt*, Zagreb, 25/1910., Nr. 23, 1.)

Priznajući Seton-Watsonu »prijateljsko držanje« prema Monarhiji nakon krize koju je izazvala aneksija Bosne i Hercegovine, dr. Kršnjavi se nije mogao suspregnuti a da ne prigovori učenom novinaru da on »želi poučiti njemačko-austrijske državnike i publiciste, a da pritom sam krivo sudi o stvarnom stanju stvari« u Monarhiji.³⁸

Seton-Watsonovu ideju o mogućem priključenju dviju neovisnih država — Kraljevine Srbije i Kneževine Crne Gore — Austro-Ugarskoj da bi se stvorili uvjeti za trijalističko rješenje »južnoslavenskoga pitanja« unutar granica podunavske Monarhije,³⁹ Kršnjavi je odlučno odbio ustvrdivši da bi se trebale ujediniti hrvatske zemlje, jer: »Tada bi u ujedinjenoj Hrvatskoj, Slavoniji, Dalmaciji i Bosni Hrvati bili u većini. Stjecanjem i priključivanjem dviju samostalnih srpskih država hrvatskoj skupini zemalja našli bi se katolički Hrvati u položaju manjine.«⁴⁰ Za Kršnjavija je bila posebno neprihvatljiva Seton-Watsonova ideja da na čelo ujedinjenih južnoslavenskih zemalja, kao »treće države u Monarhiji«, dođe Hrvatsko-srpska koalicija, koja je prema Britančevu mišljenju već »praktički provela ujedinjenje Srba i Hrvata.«⁴¹ Kršnjavi je držao da je razlog Seton-Watsonove zablude bio u njegovu nepoznavanju prave ćudi Koalicije i njezina vođe Svetozara Pribičevića,⁴² koji hoće sasvim suprotno od onoga što je predlagao Otočanin: »O pomicanju težišta od Beograda na Zagreb ne žele Pribičević i njegovi istomišljenici ništa znati; oni su u Saboru i u svojim listovima više puta jasno izjavili da je za njih mjerodavan Beograd.«⁴³ O Hrvatima, članovima Hrvatsko-srpske koalicije Kršnjavi nije imao nikakvih iluzija: »Oni su uslijed promašene politike bečke i budimpeštanske vlade došli dotle da su pristali napustiti svoju hrvatsku nacionalnost u korist ideje državne samostalnosti unutar Velike Srbije.«⁴⁴

Dr. Kršnjavi se posebno osvrnuo na Seton-Watsonovo pisanje o zagrebačkom veleizdajničkom procesu. Prema njegovu mišljenju o tom se dijelu brošure⁴⁵ nije moglo ozbiljno raspravljati: »Ruke jesu Ezavove, ali je glas dr. Moses-Hinkovića,⁴⁶ najdomišljatijega i najokretnijeg branitelja optuženih Srba, koji je pokrenuo sav europski slobodnozidarski tisak da terorizira hrvatske sudce tijekom procesa te da utječe na njihovu presudu.«⁴⁷

Priznavši da sam tijek procesa nije bio u potpunosti lišen prigovora, Kršnjavi je ipak inzistirao na tome da je »državni odvjetnik Accurti bio na visini svoje zadaće»,

³⁸ KRŠNJAVI, *Scotus Viator über Kroatien.*, 2.

³⁹ Govoreći o trijalizmu valja reći da se tu radilo o političkoj ideji koja je, ovisno o interpretaciji, išla za stvaranjem treće, južnoslavenske ili hrvatske državno-pravne jedinice u Monarhiji. O mogućim dosezima trijalizma vidi: M. GROSS, »Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda«, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 2/1970., br. 2, 9-74.

⁴⁰ KRŠNJAVI, *Scotus Viator über Kroatien.*, 3.

⁴¹ *Isto.*

⁴² O S. Pribičeviću opširnije vidi: Hrvoje MATKOVIĆ, *Svetozar Pribičević ideolog - stranački vođa - emigrant*, Zagreb, 1995.

⁴³ KRŠNJAVI, *Scotus Viator über Kroatien.*, 3.

⁴⁴ *Isto.*

⁴⁵ Vidi: S. VIATOR, *Absolutismus in Kroatien.*, 13-27.

⁴⁶ Kršnjavi misli na dr. Hinka Hinkovića.

⁴⁷ KRŠNJAVI, *Scotus Viator über Kroatien.*, 5.

skupivši dovoljno dokaznoga materijala za donošenje utemeljene presude.⁴⁸ Za Kršnjavija nije bilo dvojbe da je Seton-Watsonov sud o veleizdajničkom procesu dovršan te da je donesen na temelju subjektivnih dojmova i krivih informacija.⁴⁹

Dr. Kršnjavi je i sam bio upleten u pripremu veleizdajničkoga procesa. Dr. Mile Starčević, predsjednik Starčevićeve stranke prava (milinovaca), u hrvatskom je Saboru optužio Kršnjavija da je državnom tužitelju Accurtiju sastavio optužnicu protiv Srba.⁵⁰ Na tešku optužbu koju mu je dobio bivši stranački kolega, Kršnjavi je smireno odgovorio izjavivši da on »nije sastavljač optužnice« nego da je samo stavio na raspolaganje nekoliko ulomaka svojih dvaju neobjavljenih historiografskih radova uz napomenu da ih državni odvjetnik može koristiti prema svome nahodaženju. Accurti se doista poslužio s nekoliko Kršnjavijevih rečenica prilikom sastavljanja optužnice.⁵¹

Iako je držao da mu nije zadaća braniti baruna Raucha od Seton-Watsonovih napada, Kršnjavi se odlučno suprotstavio optužbama koje su bile iznesene na banov račun. Upisivanje banu Rauchu u posebno težak grijeh činjenicu da je bio »ekspONENT ugarske vlade«, Kršnjavi je držao nedopustivim, pogotovo kada to dolazi od navodno »nezainteresiranoga stranca«: »Neoboriva je činjenica da je *svaki* ban koji je imenovan na prijedlog ugarskoga ministra-predsjednika i s njegovim supotpisom, ekspONENT ugarske vlade.«⁵² Kako bi optužbu učinio apsurdnijom Kršnjavi je naglasio da je »hrvatsko-srpska koalicija već jednom vladala i da bi vrlo rado ponovno vladala pod jednim takvim eksponentom.«⁵³ Aludirajući time na vladavinu Hrvatsko-srpske koalicije u doba banovanja Teodora pl. Pejačevića i dr. A. pl. Rákodzáya, Kršnjavi je, ne bez određene doze cinizma, zaključio da bi koalicionaši prihvatili i bana Raucha da on u Zagreb nije došao s već sastavljenom vladom.⁵⁴

Neodmjerena izjava Seton-Watsona da je ban Rauch »veleizdajnik« jer u Hrvatskoj vlada apsolutističkim metodama, Kršnjavi je osporio riječima: »Ovaj 'veleizdajnik' uživa punu milost svoga kralja.«⁵⁵

Za uvođenje izvanrednoga stanja u Hrvatskoj Kršnjavi je optužio samu Hrvatsko-srpsku koaliciju, čijoj se politici suprotstavljala i njegova Stranka prava (frankovci). Činjenica da su ban Rauch i frankovački pravaši surađivali u borbi protiv Hrvatsko-srpske koalicije, za Kršnjavoga nikako nije značila da su zato on i njegovi stranački drugovi »pali u banove ruke«. On je frankovačku suradnju s banom Rauchom objasnio taktičkim razlozima borbe protiv zajedničkoga političkog protivnika. Da bi pojačao dojam svoje tvrdnje, Kršnjavi je savjetovao Seton-Watsonu da se raspita kod svojih brojnih prijatelja u britanskom ministarstvu vanjskih poslova je li časno pri-

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Isto, 6.

⁵⁰ »Epilog«, *Agramer Tagblatt*, Zagreb, 25/1910., Nr. 92, 1; J. ŠIDAK i dr, *Povijest hrvatskog naroda*, 246; M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, »Ban Pavle Rauch i Hrvatska u njegovo vrijeme«, 103.

⁵¹ I. KRŠNJAVA, »Epilog«, *Agramer Tagblatt*, 25/1910., Nr. 93, 2.

⁵² KRŠNJAVA, *Scotus Viator über Kroatien.*, 7.

⁵³ Isto.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto.

vremeno raditi zajedno i s političkim protivnikom ako za to postoje valjani razlozi. Kršnjavi nije sumnjao da bi Seton-Watson dobio odgovor koji bi doveo u pitanje njegovu tvrdnju kako je u slučaju suradnje između bana Raucha i frankovačkih pravaša na djelu »politički cinizam«. ⁵⁶

Nasuprot Seton-Watsonovoj ideji da se što prije ukine dualistički sustav i uvede primjereno federalističko uređenje Monarhije, Kršnjavi je mnogo taktičnije ustvrdio da Austro-ugarsku nagodbu ne treba promatrati statično, jer je ona sposobna za stvaranje zajedništva a ne razdvajanja naroda. Kao uvjereni srednjoeuroljanin Kršnjavi je, ukazujući na program Stranke prava (frankovaca), vjerovao da će Hrvatska imati važnu zadaću u tom priželjkivanom integracijskom procesu podunavskoga prostora koji se tradicionalno poklapao sa zemljama koje su se nalazile pod vlašću kuće Habsburg. ⁵⁷

Pročitavši Kršnjavijevu kritiku svojih pogleda na političke prilike u banskoj Hrvatskoj, Seton-Watson nije mogao odoljeti svome novinarsko-publicističkom nagonu da se javno ne oglasi i iznese svoje mišljenje o kritičkim primjedbama koje mu je uputio dr. Kršnjavi. U podužem članku Seton-Watson je ustrajao na svome ranije iznesenom mišljenju. ⁵⁸

Iako su se u političkim pitanjima razilazili, dvojica su briljantnih europskih intelektualaca ostali u korektnim odnosima, zadržavajući pritom svoja politička i svjetonazorska opredjeljenja.

Zlatko Matijević:

Isidor Kršnjavi and Robert W. Seton-Watson on the Politics in Croatia During the Rule of the Viceroy Pavao Rauch

The appointment of the Baron Pavao Rauch as Viceroy (1908) was directly associated with the decision of the Austro-Hungarian Ministry Council (1907) to — when the inner and outer political circumstances permitted — annex Bosnia and Herzegovina, which had been occupied by the Monarchy as early as 1878. Elections for the new constitution of the Croatian Parliament — held at the end of February 1908 — were, for the new Viceroy, devastating. The Croatian-Serbian coalition won the election by gaining 56 seats. The Croatian Party of Rights won 24 seats in the Parliament. The share of other parties was insignificant. The greatest

⁵⁶ Isto, 7-8.

⁵⁷ Isto, 9. Iako su Kršnjavi i frankovački pravaši početkom XX. st. bili usamljeni u svome mišljenju da treba sačuvati podunavsku Monarhiju kao optimalan okvir za ostvarenje hrvatskih nacionalnih, kulturnih i gospodarskih težnji, oni su, osam desetljeća kasnije, dobili neočekivanu moralnu zadovoljštinu od predstavnika marksističke inteligencije jugoslavenske provenijencije: »Na kraju valja, u vezi sa statusom i perspektivama Hrvata u Monarhiji, ukazati na dvije činjenice: prva, biti u Habsburškoj Monarhiji značilo je biti u srednjoeuropskom civilizacijskom krugu, ali bez šanse da ostvare svoju samostalnu i nezavisnu državu i drugo, upravo je ta pozicija osigurala Hrvatima da su u procesu stvaranja građanskoga društva i bili uvijek ispred svih ostalih južnoslavenskih zemalja, posebno na kulturno-umjetničkom, prosvjetnom i znanstvenom polju«. (Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, 1999., 40.)

⁵⁸ S. VIATOR, »Politik und Zukunftsträume«, *Agrar Tagblatt*, 25/1910., Nr. 23, 1-2.

surprise of the elections was the complete failure of the Constitutional Party. It was supported by Rauch and his authority as the Viceroy. The party did not win a single seat. However, already at the second session of the newly constituted Parliament, the King's decision — on postponing its work until further notice — was read. The Croatian Parliament continued its work only after the Baron Rauch had left his Viceroy's post (1910). Rauch's style of rule received an abundance of severe criticism, not only from the political public of the opposition in Civil Croatia, but also from the eminent British publicist and journalist Robert W. Seton-Watson (Scotus Viator). Reputed as an expert on the relations within the Austro-Hungarian Monarchy, he — in his booklet *Absolutismus in Kroatien* (Vienna-Leipzig, 1909) — critically reflected on the political circumstances in Civil Croatia. According to him, Rauch's rule was unconstitutional and with the purpose of entirely subjecting Civil Croatia to Hungarian interests. Isidor Kršnjavi, a member of the Party of Rights led by Josip Frank, responded to Seton-Watson's writing with his booklet *Scotus Viator über Kroatien* (Vienna-Leipzig, 1909). Being well acquainted with the Croatian political circumstances, but also the centres of information that provided Seton-Watson with the details on which he founded his conclusions, Kršnjavi — without excluding fine irony — disproved the Briton's negative claims on the political relations in Civil Croatia. Although they were fundamentally divided over political questions and the fate of the Austro-Hungarian Monarchy, the relationship between the two brilliant European intellectuals remained correct and they maintained their previously held views.